

TERVEYS 2015

Kouluterveyskysely

Pohjalaisten lasten ja nuorten terveys ja terveyden edistäminen

Matti Kaivosoja

LT, lastenpsykiatrian erikoislääkäri
ylilääkäri, Keski-Pohjanmaan sairaanhoitopiiri
apulaisopettaja, Turun yliopisto

Keskeiset tavoitteet vuoteen 2015

- 1. Lasten hyvinvointi lisääntyy, terveydentila paranee ja turvattomuuteen liittyvät oireet ja sairaudet vähenevät merkittävästi.*
- 2. Nuorten tupakointi vähenee siten, että 16-18-vuotiaista alle 15 % tupakoi; nuorten alkoholin ja huumeiden käyttöön liittyvät terveysongelmat kyetään hoitamaan asiantuntevasti eivätkä ne ole yleisempiä kuin 1990-luvun alussa.*
- 3. Nuorten aikuisten miesten tapaturmainen ja väkivaltainen kuolleisuus alenee kolmanneksella 1990-luvun lopun tasosta.*

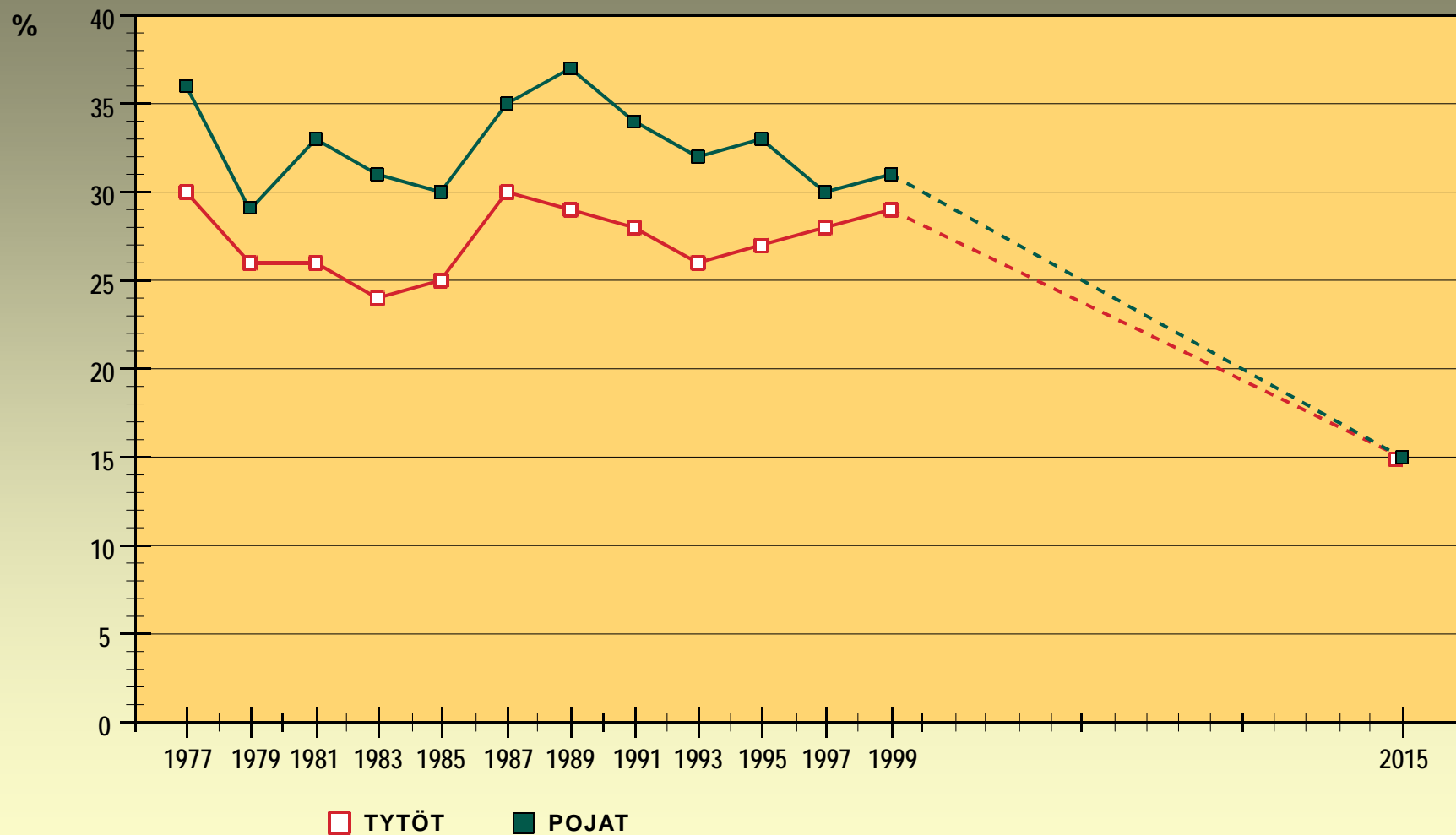
Lapsuuden politiikan vaiheita

- suojelu
  - perinteinen lastensuojelutyö
  - 20 - luvulta alkanut kehitystyö
- suojelu ja hyvinvointipalvelut
  - universaalipalvelut suojelun keinona
  - 50 - luvulta alkanut kehitystyö
- suojelu ja hyvinvointipalvelut ja osallisuus
  - osallistuminen edistää suojelua ja hyvinvointia
  - 80 - luvulta alkanut kehitystyö

TERVEYS 2015

Päivittäin tupakoivien osuus (%) 16–18-vuotiaista tytöistä ja pojista vuodesta 1977 alkaen sekä tavoite vuodelle 2015.

TAVOITE 2a.

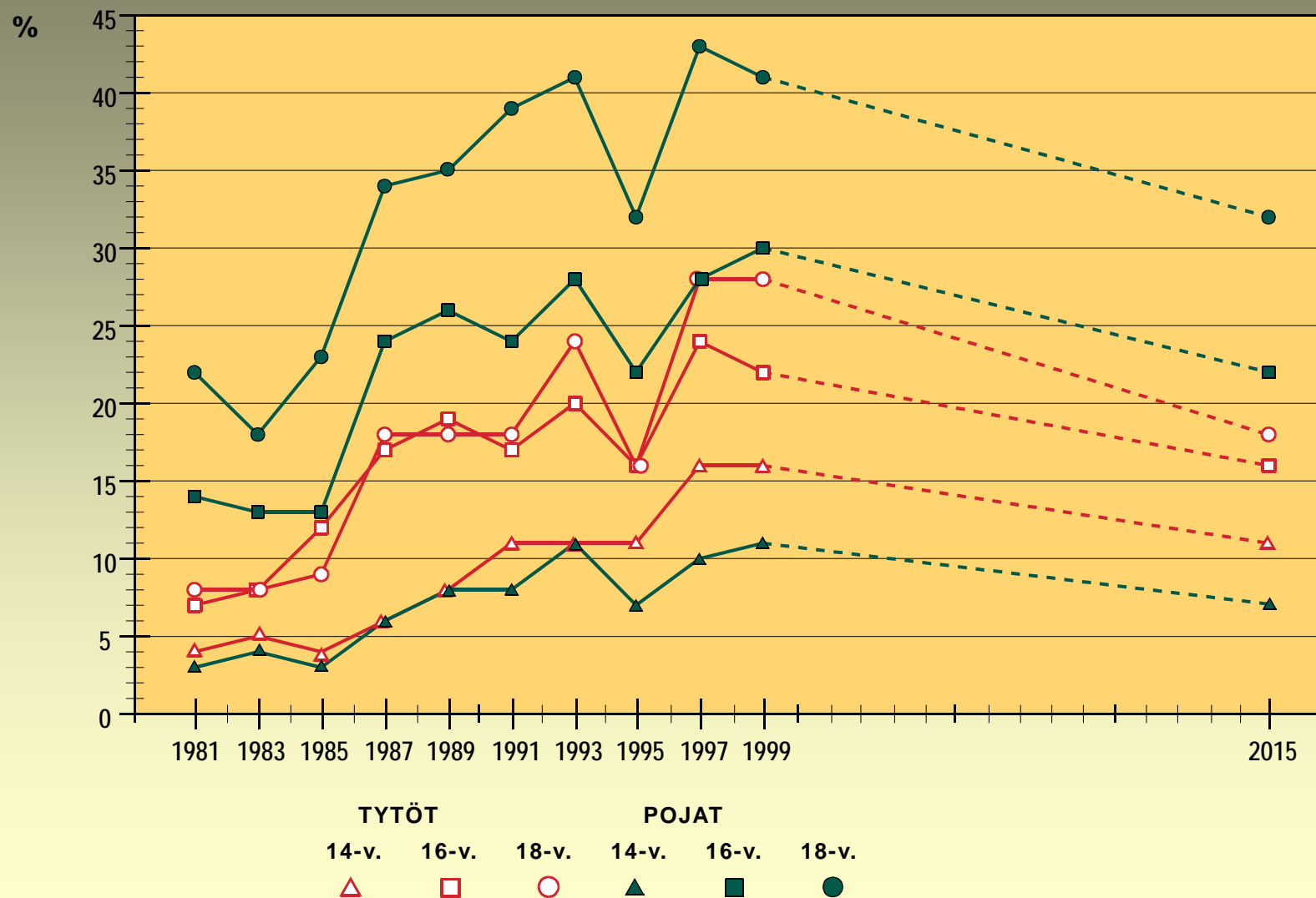
(Lähde: Rimpelä A, Vikat A, Rimpelä M, Lintonen T, Ahlström S, Huhtala H. Nuorten terveystapatutkimus 1999. Tupakoinnin ja päihteiden käytön muutokset. Stakes, Aiheita 18/1999. Helsinki 1999.)

Tupakointi ja mielenterveys

- **Tupakoinnilla suoria vaikutuksia mielenterveyteen**
  - keskittyminen, vireystila, lepo, uni
- **Tupakoivilla erilaisia mielenterveysriskejä**
  - kynnys päihteisiin ja huumekekokeiluun alempi
- **Tupakoinnin ja mielenterveysongelmien yhteydet**
  - tupakoinnin aloittaminen yhteydessä roolipaineisiin
  - tupakan vaikutus lääkevaikutuksiin vaikeuttaa hoidon vaikutusta

TERVEYS 2015

Tosihumalaan vähintään kerran kuukaudessa itsensä juovien osuus (%) 14-, 16- ja 18-vuotiaista tytöistä ja pojista vuodesta 1981 alkaen sekä tavoite vuodelle 2015.

TAVOITE 2b.

(Lähde: Rimpelä A, Vikat A, Rimpelä M, Lintonen T, Ahlström S, Huhtala H. Nuorten terveystapatutkimus 1999. Tupakoinnin ja päihteiden käytön muutokset. Stakes, Aiheita 18/1999. Helsinki 1999.)

Alkoholi ja mielenterveys

- Alkoholilla suoria vaikutuksia mielenterveyteen
  - altistaa depressiolle
  - humalajuomiseen liittyy runsaasti sekundaariongelmia ja riippuvuudesta tertiaariongelmia
- Alkoholin ja mielenterveysongelmien yhteydet
  - alkoholin käyttö yrityksenä ratkaista itsetunto-ongelmia
  - alkoholi vaikeasti ahdistuneilla ja psykoosiin sairastuvilla itsehoitona
  - alkoholi ja masennusoireet ja käytöshäiriöt yhdessä nostavat huomattavasti itsemurhariskiä

Lasten ja nuorten mielenterveyden edistämisen lähtökohdat

- mielenterveys mielen sairauksien puuttumisena
- mielenterveys sosiaalisten häiriöiden puuttumisena
- mielenterveyden positiivinen ulottuvuus näkyy toimintakykyisyytenä, luottamuksena, tukea antavina sosiaalisina suhteina (Sohlman 2004)
- lasten ja nuorten mielenterveys medikalisoituneena ja mystifioituneena kansallisena ongelmana
- lastenpsykiatrien puutteena, psykoterapian puutteena, sairaalaan pääsyn odottamisena

Mielenterveyden edistäminen

- Turvallisen kasvun edellytysten parantaminen
- Lasten ja nuorten toimintaympäristöjen hyvinvointi
- Lasten osallistumismahdollisuuksien parantaminen
- Nuorten osallistumisen ja osallisuuden lisääminen
- Riskilasten hyvinvoinnin turvaaminen kaikille lapsille suunnatuilla (universaali-) palveluilla
- Riskilasten tunnistaminen ja kohdistetut tukitoimet
- Lasten palveluiden kehittäminen riskilasten ehdoilla - päivähoito - koulu - kerhot - vapaa-aika - nuori
- Varhainen tunnistaminen ja vaikuttavat hoitomuodot

Seuranta ja päivittäminen

- **Lasten- ja nuortenpsykiatrian valtionavustuksen käyttö vuonna 2001 (STM selvityksiä 2002: 19)**
- **Mielekäs Elämä –hankkeen loppuraportti STM 2003:8 ja hankkeen raportit lasten ja nuorten palveluista (Stakes)**
- **Lasten ja nuorten psykiatrian valtoinavustusmenettely - Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomus 71/2004**
- **NUOTTA - Nuorisopsykiatrian auditointihankkeen loppuraportti (STM selvityksiä 2003: 13)**

Lasten- ja nuortenpsykiatrian valtionavustus

- **7,6 milj euroa 2001 sairaanhoitopiirien kautta**
  - 58 % perusterveydenhuollon hankkeisiin
  - 27 % erikoissairaanhoidon
  - 287 erillistä hanketta, 325 koulutustilaisuutta
  - 2/3 edellisvuoden jatkohankkeita
- **0,8 milj euroa valtakunnalliseen kehittämiseen**
  - kaksi laajaa auditointihanketta
  - vaikeahoitoisten nuorten hoitoyksiköiden käynnistäminen
  - EVA –yksikkö, Pirkanmaan shp (avattiin 2003)
  - NSNO, Niuvanniemen sairaala (avattiin 2004)
- **Lasten ja nuorten psykiatrian lisäresurssit**
  - 60 vakituista uutta virkaa
  - 220 määräaikaista tointa hankkeisiin

Lasten- ja nuortenpsykiatrian valtionavustus

- lisämääräraha oli hyvin tarpeellinen
- käytettiin hyvin hajautetusti ja tuki peruspalveluita
- sisältö erittäin kirjavaa
- pysyvät vaikutukset vaikea arvioida
  - kiinni sitoutumisasteesta, osa selvästi tekohengitystä
  - osa kätevää lisärahoitusta, jolla paikattiin kokonaistaloutta
    - osa uutta ja vakinaistettua toimintaa
    - sairaanhoitopiirien oma rahoitus niukkaa
  - oma panos merkittävä: Etelä-Pohjanmaa, Pohjois-Pohjanmaa, Keski-Suomi, Kanta-Häme
  - uusia pysyviä virkoja paljon: HUS, Pirkanmaa, Vaasa

Nuorten hyvinvointi - kouluterveyden kuva

- kouluterveydestutkimus vakiintunut tutkimustapa, jossa jo merkittävää vertailutietoa vuodesta 1997
- toteutetaan Länsi-Suomen läänissä joka toinen vuosi lähes joka kunnassa
- kohdistuu peruskoulun 8-9. luokille ja lukioiden 1-2. luokille
- sisältää metodisia ongelmia, mutta vähemmän kuin vaihtoehtoiset tutkimustavat

Kouluterveyden kuva Länsi-Suomessa

- elinolojen kehitys koko L-S läänissä myönteinen, mutta muutokset 1997-2005 pääosin vähäisiä
  - vuoden aikana koettu ainakin toisen vanhemman työttömyys aleni peruskoululaisilla 35 % >>> 26 %
  - vanhemmat tiesivät vähemmän poikien menoista kuin tyttöjen (viikonloppumenot)
  - rikkeitä tehneiden nuorten osuus alentunut peruskouluissa 2003 - 21 % >>> 2005 - 16 %

Kouluterveyden kuva elinolot maakunnittain

- Etelä-Pohjanmaalla
  - vuoden aikana koettu ainakin toisen vanhemman työttömyys alentunut
  - fyysistä uhkaa kokeneiden lukiolaisten osuus alentunut
  - vanhemman tupakoinnin määrä alentunut lukiolaisilla, ei peruskoululaisilla
  - selvästi enemmän ydinperheitä kuin keskimäärin L-S läänissä

Kouluterveyden kuva elinolot maakunnittain

- Pohjanmaalla
  - vuoden aikana koettu ainakin toisen vanhemman työttömyys alentunut
  - vanhemmat tiesivät entistä paremmin missä nuoret olivat, mutta silti vähemmän kuin L-S
  - vanhempi tupakoi edelleen 34-38 %:lla
  - rikkeitä tehneiden määrä alentunut

Kouluterveyden kuva elinolot maakunnittain

- Keski-Pohjanmaalla
  - vuoden aikana koettu ainakin toisen vanhemman työttömyys alentunut nopeasti
  - vanhemman tupakoinnin määrä noussut lukiolaisilla, ei peruskoululaisilla
  - selvästi enemmän ydinperheitä kuin keskimäärin L-S läänissä

Kouluterveyden kuva Länsi-Suomessa

- kouluolojen muutokset 1997-2005
  - sisäilmaongelmat alenivat
    - v 1999 yli 60 % ilmoitti ongelmia
    - v 2005 noin 50 % ilmoitti ongelmia
  - vähemmän niitä, joille koulu on ylivoimaista tai jotka eivät pidä siitä lainkaan
  - opiskeluvaikeuksia pojilla
    - pojat 43 % peruskoulussa, yli 50 % lukiossa
    - tytöt 36 % peruskoulussa, liki 50 % lukiossa

Kouluterveyden kuva kouluolojen muutokset

- Etelä-Pohjanmaan muutokset 1997-2005
  - sisäilmaongelmat alenivat
    - alle läänin keskitason sekä lukio että peruskoulu
  - enemmän niitä, jotka kokevat tulevansa kuulluksi koulussa - läänin keskitasoa
  - peruskouluissa hieman parempi työilmapiiri kuin läänissä keskimäärin
  - lukioissa enemmän lintsaamista kuin läänissä keskimäärin

Kouluterveyden kuva kouluolojen muutokset

- Pohjanmaalla
  - sisäilmaongelmat alenivat ja menivät alle läänin keskitason sekä lukio että peruskoulu
  - koulutyön ylivoimaisena kokevien osuus laskenut
  - peruskouluissa hieman parempi työilmapiiri kuin läänissä keskimäärin
  - lukioissa aiemmin jnkv enemmän lintsaamista, nyt laskenut hieman alle keskitason

Kouluterveyden kuva kouluolojen muutokset

- Keski-Pohjanmaalla
  - sisäilmaongelmat alenivat huomattavasti sekä lukiossa että peruskoulussa ja ovat nyt alle läänin tason
  - koulutyön ylivoimaisena kokevien osuus laskenut peruskoulussa ja lukiossa
  - peruskouluissa ja lukioissa hieman parempi työilmapiiri kuin aiemmin
  - lukioissa aiemmin esiintynyt lintsaminen vähentynyt jo aiemmin ja edelleen hieman alentunut

Kouluterveyden kuva Länsi-Suomessa

- terveyden muutokset 1997-2005
  - peruskoululaisilla lisääntyviä oireita
    - päänsärky
    - väsymys (päivittäin väsyneet 11 % >>> 15 %)
    - masennus
  - mutta tyytyväisyys kouluterveydenhuoltoon edelleen parantunut - tyytymättömiä vain 18 %
  - lukiolaisilla oireilu vähentynyt vuodesta 2003
  - oireilua tytöillä 2 x poikien oireilun määrä

Kouluterveyden kuva koettu terveys

- Etelä-Pohjanmaan muutokset 1997-2005
  - koettu oireilu lisääntynyt sekä peruskouluissa että lukioissa
  - vuonna 2003 ollut käänne parempaan, mutta nyt uudelleen oireilu lisääntynyt
  - tyytyväisyys kouluterveydenhuoltoon edelleen parantunut ja on läänin keskitasoa parempi

Kouluterveyden kuva koettu terveys

- Pohjanmaalla
  - väsymys lisääntynyt ja masentuneisuus yleistynyt hieman sekä peruskoululaisilla että lukiolaisilla
  - tyytyväisyys kouluterveydenhuoltoon
    - parantunut lukiossa edelleen
    - peruskoululaisilla jokseenkin ennallaan

Kouluterveyden kuva koettu terveys

- Keski-Pohjanmaalla
  - peruskoulujen yläluokkalaisilla lisääntyivät väsymys, niska-hartiakivut ja päänsärky
  - lukiolaisilla eivät ole lisääntyneet
  - tyytyväisyys kouluterveydenhuoltoon parantunut selvästi molemmissa koulumuodoissa

Kouluterveyden kuva Länsi-Suomessa

- terveystottumukset peruskouluissa
  - myönteistä tupakoinnin ja huumekekeilujen väheneminen
  - säännöllinen liikunta ja kuoluruokailu kehittyneet hyvään suuntaan
  - huumeiden kokeilu vuoden 2001 tasosta (8%) laskenut vuoteen 2005 (5%)
  - harvoin tai ei lainkaan liikkuvia 10 % >> 8 %

Kouluterveyden kuva Länsi-Suomessa

- terveystottumukset peruskouluissa
  - kielteistä humalajuomisesta, valvomisesta ja seksuaaliterveydestä
  - kuukausittain tosihumalassa nyt 21 %
  - huonot tiedot seksuaaliterveydestä 27 %

Kouluterveyden kuva Länsi-Suomessa

- terveystottumukset lukioissa
  - myönteistä tupakoinnin ja huumekekeilujen väheneminen
  - laittomien huumeiden kokeilu laskenut vuoden 2001 jälkeen ja nyt yleisyys noin 10%
  - harvoin tai ei lainkaan liikkuvia noin 10 %

Kouluterveyden kuva Länsi-Suomessa

- alkoholin käyttö
  - kielteistä humalajuomisen lisääntyminen
  - myös raittiiden määrä on nousussa sekä lukiolaisissa että peruskoululaisissa
  - peruskoululaisista v 1999 täysin raittiita oli 24-26 %, vuonna 2005 heitä oli 37 %
  - lukiolaisista vuonna 1999 ilmoittautui täysin raittiiksi 14-15 %, nyt heitä on 20 %
  - raittiiden osuuksissa ei sukupuolieroja

Kouluterveyden kuva terveystottumukset

- Etelä-Pohjanmaan muutokset
  - tupakointi vähentynyt peruskouluissa v 2001 alkaen ja lukioissa v 2003 alkaen, yleisyys vastaa läänin keskitasoa
  - humalajuominen peruskouluissa ennallaan, lukiolaisilla kasvua, molemmissa yli läänin keskitason
  - huumeiden kokeilussa vähentymistä ja molemmissa alle läänin keskitason

Kouluterveyden kuva terveystottumukset

- Pohjanmaan muutokset
  - tupakointi vähentynyt peruskouluissa v 1999 alkaen ja lukioissa v 2003 huono tilanne korjaantunut reippaasti, yleisyys molemmissa alle läänin keskitason
  - humalajuominen peruskoululaisilla lisääntynyt ja vastaa nyt läänin keskitasoa, lukiolaisilla kasvua myös, mutta alle läänin keskitason
  - huumeiden kokeilussa vähentymistä ja molemmissa alle läänin keskitason

Kouluterveyden kuva terveystottumukset

- Keski-Pohjanmaan muutokset
  - tupakointi vähentynyt peruskouluissa v 2001 alkaen ja lukioissa v 2003 alkaen
  - molemmissa tilanne vastaa läänin keskitasoa
  - humalajuominen peruskoululaisilla lisääntynyt vuoden 2003 hyvästä tasosta, nyt liki 20 %
  - lukiolaisilla humalajuominen lisääntynyt vuodesta 1999 jatkuvasti, mutta taso on alle läänin keskitason
  - huumeiden kokeilussa vähentymistä ja molemmissa alle läänin keskitason

Kouluterveyystutkimus seksuaaliterveysetiedot

- Koko läänissä huonot tiedot omaavien osuus
  - 27 % peruskoululaisista, määrä laskenut
  - pojista yli 1/3, tytöistä vajaa 1/5

  - 8 % lukiolaisista, määrä hieman aleneva
  - pojilla 12-13 %, tytöillä alle 5 %

Kouluterveyystutkimus seksuaaliterveystiedot peruskoululaiset

- Etelä-Pohjanmaalla
  - huonot tiedot omaavien osuus kasvanut vuodesta 2001 alkaen, nyt noin 25 % perusk.
- Pohjanmaalla
  - huonot tiedot omaavien osuus kasvanut vuodesta 2001 alkaen ja nyt noin 35 %
- Keski-Pohjanmaalla
  - huonot tiedot omaavien osuus alentunut tasaisesti vuodesta 1999 alkaen, mutta lähtötaso noin 35 % ja vuonna 2005 vielä 29 %

Kouluterveyystutkimus seksuaaliterveystiedot lukiolaiset

- Etelä-Pohjanmaalla
  - tilanne parantunut vuodesta 1999 tasaisesti ja parempi kuin läänin keskiarvo
- Pohjanmaalla
  - tilanne polkenut paikallaan vuodesta 2001, on heikompi kuin läänin keskiarvo, huonot tiedot noin 11 %
- Keski-Pohjanmaalla
  - huonot tiedot omaavien osuus aleni vv 1999 - 2003, mutta heikkeni taas vuonna 2005, jatkuvasti heikompi kuin läänin keskitaso, huonot tiedot omaavien osuus vielä noin 12 %

Kouluterveydstutkimus

• ILON AIHEITA

- rikkeet vähentyneet
- vanhempien työttömyys vähentynyt
- käyttövarat kasvaneet
- koulujen fyysiset olot parantuneet
- koulutyön määrä kohtuullistunut
- tyytyväisyys kouluterveydenhuoltoon
- raittiuden lisääntyminen
- tupakoinnin vähentyminen
- huumekekeilujen väheneminen
- kouluruoan hyödyntäminen parani
- lukiolaisilla koettu terveys parantumaan päin ja lintsaminen vähenemässä

• HUOLEN AIHEITA

– YLEISESTI

- väsymys lisääntyi ja myöhään valvominen
- epätervet välipalat
- humalajuominen
- alkoholin välittäminen nuorille

– TYTÖISTÄ

- koettu oireilu yleistä

– POJISTA

- läheisten puute
- enemmän rikkeitä
- fyysinen uhka
- hampaiden harjaamattomuus

Lapsen kehityksen edellytykset

- huolenpito
- vuorovaikutus hoitajaan
- empatia, ymmärretyksi tuleminen
- jatkuvuus, pysyvyys
- sosiaaliset areenat
- normien pysyvyys

Lapsen kehityksen vaarantuminen

- hoivan puuttuminen
- vuorovaikutuksen köyhyys tai puute
- vuorovaikutuksen kylmyys
- epävakaus ihmissuhteissa
- sosiaalinen syrjäytyminen
- kasvatuksen epäjohdonmukaisuus
- lapsen pahoinpitely

Ongelmille altistavia tekijöitä

- sukupuoli - poikana kasvaminen
  - geneettinen alttius
  - alttiimpi vanhempien riidoille
  - alttiimpi jäämään ilman hoitoa psykiatriassa
  - alttiimpi itsemurhan toteutumiselle
- sosiaalinen ja biologinen perimä
  - alkoholisti-isien pojat
  - psykoottinen häiriö tavallinen suvussa
  - kielellisen kehityksen ja luki-vaikeudet suvussa
  - toistuvat vakavat masennukset suvussa

Kehitystä suojaavat tekijät

- yksi riskitekijä ei kaada lapsen kasvua
- äärimmäisen vaikeissakin oloissa merkittävä osa lapsista voi kehittyä hyvin
- yksi merkittävä ymmärtävä aikuissuhde
- lapsen vahva alue ja mahdollisuus onnistumisen kokemuksiin ja menestykseen
- mahdollisuus toimia itse aktiivisesti itsensä auttamiseksi tai olla auttava osapuoli

Kehityksen edellytysten ja riskien arviointi

- kehityksen eri edellytysten olemassaolo
- puutteita kompensoivien elementtien löytyminen lähiverkostossa
- kompensoivien elementtien vahvuus tavoitettavuus ja pysyvyys
- suojaavien tekijöiden tunnistaminen
- viranomaistoiminnan vaikutukset

Haasteet

- koulu
  - joustavuus
  - sitoutuminen
  - vanhemmuus
- neuvola ja kouluterv.
  - rohkeus tunnistaa vakavat ongelmat
  - sinisilmäisyys
- esh / psykiatria
  - monipuolistaminen
  - vaikuttavuuden arviointi
- sosiaalityö
  - joustavuus
  - psykologinen osaaminen
- lastensuojelu
  - lapsen kuuleminen
  - menetelmien kehitys
- perheneuvonta
  - aktiivisuus
  - osaamisen ylläpito
  - oman tehtävän selkeys

Osallisuus ja lapsen kuuleminen

- mielipiteen ja toivomusten kuuleminen
- tiedon saaminen lapselta itseltään
- relevantin tiedon valikointi
- lapsen elämän kulun hahmottaminen yhdessä hänen kanssaan - lapsen tarina
- oikeusturvan keino - oikeus tulla kuulluksi

Lasten ja nuorten osallisuus

- yhteiskunnan arvojen määrittämiseen
- yhteiskunnan epäkohtien tunnistamiseen
- vaihtoehtojen tarkasteluun päätöksenteossa
- lapsille tarkoitettujen palvelujen arviointiin
- oman elinympäristönsä hallintaan
- heille tarkoitettujen yhteisöjen johtamiseen
- kasvikäisten sitoutumista yhteisöön ja yhteistön sitoutumista kasvuikäisten näkökulmaan

Lasten osallisuus

- Preventiivisenä keinona
  - positiivisia rooleja ja onnistumisen kokemuksia erilaisille lapsille eri areenoilla
  - edistää nuorten autonomian kehitystä
- Lapsilla olevan tiedon saaminen esiin
  - lapset tuntevat lasten tarpeet ja arvostukset
  - erilainen näkökulma ja uutta tietoa ympäristöstä

